

היינו ש"ושמר" הוא לשון שמירה, לא לשון המתנה (וראה בהערה לרש"י ישעי' כו, ב).

מטעם זה גם אינו מביא ראי' ממה שנאמר (מ"א ח, כג - שהוא לפני ישעי') "שומר הברית והחסד", כי "שומר" הוא לשון שמירה, כמו "ושמר" (וראה בהערה לרש"י שם).

כן יש לבאר מפני מה אינו מסתייע מ"שומר את פי" (ש"א א, יב), או "שמרו את עת בואנה" (ירמי' ח, ז - שהוא לפני איוב), אף שרש"י מפרש שם שהוא מלשון המתנה, שכן שם ניתן לפרש שהכוונה לשמירה כפשוטו (ראה רד"ק ומצודות שמואל שם. רד"ק ירמי' שם).

לז, יד
ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה

ויבא שכמה: מקום מוכן לפורענות. שם קלקלו השבטים, שם עינו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד, שנאמר (דה"צ י, ח): וילך רחצעם שכמה.

צריך ביאור:

א. איזו קושי יש במלים "ויבא שכמה".

(השפתי חכמים מפרש: "דאם לא כן ויבא שכמה מיבעיא ליה, שהרי כבר כתיב רועים בשכם, אלא שכם הידוע". וקשה: א. זהו דרך הכתובים, וכמו שכתוב להלן (לט, כ) "ויתנהו אל בית הסהר גוי' ויהי שם בבית הסהר". ב. מדוע העתיק רש"י בדיבור המתחיל את המלה "ויבא".

עוד פירש השפתי חכמים: "דלא הוי' לי' למימר אלא וישלחהו מעמק חברון וימצאהו". וגם פירוש זה מוקשה, שהרי המלים "ויבא שכמה" קשורות להמשך הסיפור "ויאמר האיש נסעו מזה").

ב. מדוע מקדים "שם קלקלו השבטים" ל"שם עינו את דינה" (שאירע לפני קלקול השבטים).

ג. בגמרא (סנהדרין קב, א) אמרו "בשכם מכרו אחיו את יוסף", ואילו רש"י מדייק "שם קלקלו השבטים".

ד. מדוע אינו מביא פורענות רביעית - "וילך אבימלך בן ירובעל שכמה גוי' ויהרוג את אחיו" (שופטים ט, א ואילך).

ה. בשכם הרי אירעו גם דברים טובים: שם קבלו ישראל שבועת התורה, ושם נתבשר אברהם "בשורת הזרע" ו"בשורת הארץ" (רש"י לך יב, ו).

והביאור:

מזה שפסוקנו מסתיים במלים "ויבא שכמה", ורק בפסוק הבא מסופר אודות קורתיו של יוסף בשכם, מוכח שביאתו לשכם הוא פרט עיקרי בסיפור מכירתו. וקשה: מכירתו של יוסף הרי התבצעה בדותן, לא בשכם. ככתוב (פסוק יז) "כי שמעתי אומרים נלכה דתינה", ופירש רש"י "לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם, ולפי פשוטו שם מקום הוא, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו" (היינו שגם לפירוש הראשון דותן הוא שם מקום). הרי שביאתו של יוסף לשכם הי' בדרך מעבר בלבד (בדרכו לדותן), ואם כן מדוע מדגיש הכתוב "ויבא שכמה", ולא אמר "וימצאהו איש בשכם והגה תועה בשדה"?

לכן מפרש "מקום מוכן לפורענות, שם קלקלו השבטים": ביאתו של יוסף לשכם הוא פרט עיקרי משום ששם התחילה הפורענות שלו, שכן "שם קלקלו השבטים" - בשכם התחילו אחי יוסף לבקש לו "נכלי דתות" להמיתו בהם.

ורש"י מקדים קלקול השבטים למעשה דינה כדי להבהיר ששכם היא מקום מוכן לפורענות בקשר ליוסף בלבד ומכירתו (בביאתו לשם התחילה הפורענות שלו), אך איננה מקום מוכן לפורענות בכלל.

וגם שתי הפורענויות האחרות קשורות בכך ששכם היא מקום מוכן לפורענות בקשר ליוסף.

דהנה, בתחלת פרשתנו פירש רש"י "כל רעה שהי' רואה באחיו בני לאה הי' מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזולזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ובשלשתן לקה: על אבר מן החי, וישחטו שעיר עזים במכירתו, ולא אכלוהו חי. ועל דבה שסיפר עליהם שקורין לאחיהם עבדים, לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שסיפר עליהם, ותשא אשת אדוניו וגו'".

מסתבר, איפוא, ששכם, שם היתה ההכנה וההתחלה לפורענותו ועונשו של יוסף, היתה "מוכנה" לשלש פורענויות, בדומה לשלשת הדברים שדיבר יוסף על אחיו.

שם קלקלו השבטים - השבטים קלקלו בכך שבקשו "נכלי דתות" להמית את יוסף (שפיכת דמים), וזה הי' "הכנה" לפורענות ועונש על שאמר על אחיו שהיו אוכלים אבר מן החי, "וישחטו שעיר עזים".

שם עינו את דינה - מצד מאורע זה הי' שכם "הכנה" לפורענות ועונש על שאמר עליהם שחשודים הם על העריות, "ותשא אשת אדוניו".

שם נחלקה מלכות בית דוד - חלוקת מלכות בית דוד משמעה זלזול בכבודה, ומצד זה היתה שכם "מוכנה" לפורענות ועונש על שאמר שמזלזלים בבני השפחות, "לעבד נמכר יוסף".

אוצר החכמה

על פי זה מתורץ מדוע לא הביא רש"י פורענות נוספת שאירע בשכם, וכן לא קשה ממה שאירעו בשכם גם דברים טובים, שהרי לפי רש"י שכם היא מקום מוכן לפורענות בשייכות ליוסף בלבד.

1224567

שם: שנאמר וילך רחבעם שכמה

צריך עיון קצת, מדוע לא הביא רש"י את הכתוב שלפני זה - "וילך רחבעם שכם" (מ"א יב, א). ובגמרא (סנהדרין קב, א) אכן הובא פסוק זה.

לו, יז

ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דותינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם ברתן

נסעו מזה: הסיעו עלמס מן האחווה.

נלכה דותינה: לבקש לך נכלי דמות שימיתוך זהס. ולפי פשוטו שס מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו.

הרמב"ן מפרש, שאין הכוונה שכן אמר לו המלאך (שאחיו מתנכלים לו), כי אם כן "הי" נמנע ללכת ולא הי' מסכן עצמו"; אלא המלאך "אמר לשון משמש לשני פנים, ושניהם אמת, והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו".

אך מסתימת לשון רש"י משמע, ש"הסיעו עצמם מן האחווה" הם הם דברי גבריאל ליוסף (וכן משמע בפירושו לש"ס - סוטה יג, ב); ואם כן נמצינו אומרים, שיוסף הלך לבקש את אחיו אף על פי שידע שהם מבקשים להמיתו.

(ואף שרש"י מסיים "ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו", שמזה משמע, שבדרך הפשט לא בא הפירוש "הסיעו עצמם מן האחווה" לשלול ש"דותן" הוא שם מקום, אלא שני פירושים יש בזה - נראה שכוונתו היא, שאף שכוונת המלאך היתה "לבקש לך נכלי דתות", מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואחי יוסף הלכו למקום אחר (ששמו דותן), ורק מן הדיוק בתיבות "נסעו מזה" ומאריכות הלשון "כי שמעתי אומרים נלכה דותינה" מובן שאמר לו גם על דבר אופן הליכתם - "לבקש לך נכלי דתות").

ענינים מופלאים

פלוגתת רש"י והרמב"ן תלוי' בפלוגתת הראשונים. דהנה הראשונים נחלקו במי שרצה להחמיר על עצמו ולמסור את עצמו למיתה ובכך לא לעבור על אחת